

*ROSANNA BENACCHIO, STUDI SLAVISTICI TRA LINGUISTICA,
DIALETTOLOGIA E FILOLOGIA. A CURA DI MONICA FIN,
MALINKA PILA, DONATELLA POSSAMAI, LUISA RUVOLETTO,
SVETLANA SLAVKOVA, HAN STEENWIJK.*

Firenze: Firenze University Press, 2022, 282. – (Biblioteca di Studi Slavistici ; 48)

У развоју и ширењу лингвистичких учења и идеја посебну улогу играју издања објављена у част познатих лингвиста. Таква издања могу се састојати од радова њихових ученика написаних у знак захвалности учитељима, или пак, ученици у оквиру једног издања могу објединити више радова свог учитеља. На тај начин радови објављени у различитим часописима и зборницима не постају само лакше доступни широј научној јавности, већ се указује на теоријску повезаност идеја на којима се заснивају и логички след у настајању једног или више целовитих учења. Један такав зборник приредили су ученици и колеге у знак захвалности проф. др Розани Бенакјо, чувеном италијанском слависти која је дала велики допринос проучавању словенског глаголског вида и словенских микројезика. Иако је рад Розане Бенакјо познат и цењен у оквирима српске славистике, чини нам се да је објављивање овог зборника згодна прилика да се кроз његов приказ да кратко подсећање на неке основне закључке њених истраживања и скрене пажњу на неке можда до сада непознате радове у нашој средини.

Зборник обухвата укупно 14 радова подељених у три поглавља према научним областима којима припадају. Свако поглавље започиње кратким уводом неког од приређивача у коме се сагледава допринос истраживања Розане Бенакјо у ширем контексту дате дисциплине, а затим следе радови наведени према хронолошком реду објављивања.

У уводној речи, насловљеној као „Un esercizio etico di laboristà’ tra linguistica, dialettologia e filologia” (стр. 7–9), уредници зборника, Моника Фин, Малинка Пила, Донатела Посамаи, Луиса Руволето, Светлана Славкова и Хан Стенвијк изражавају захвалност јубилару и свом учитељу не само на подељеним знањима, већ и за интелектуалну честитост и страсну преданост научном раду које им оставља као узор и надахнуће.

Прво поглавље окупља четири рада чији је предмет истраживања глаголски вид у словенским језицима. У уводу овог поглавља Светлана Славкова подсећа да се Розана Бенакјо бави словенском аспектологијом од деведесетих година прошлог века при чему функционисање категорије глаголског вида повезује с прагматичком категоријом учтивости. На тој вези граматике и прагматике методолошки се заснива и истраживање у монографији *Вид и категория вежливости в славянском императиве* (Берлин, 2010) за коју се даје кратак осврт.

Зборник започиње радом „Выражение вежливости формами повелительного наклонения несовершенного и совершенного вида в русском языке” (стр. 19–32). Пре него што приступи анализи конкуренције двају видских облика у императиву, ауторка даје детаљан осврт на досадашња истраживања дате проблематике, при чему посебну пажњу поклања онима која су доводила у везу глаголски вид с говорним чиновима. Већина тих истраживања описује зашто одређени говорни

чин захтева употребу свршеног или несвршеног вида, али нису довољно исцрпна када треба описати по чему се разликују та два облика у контекстима када је могућа употреба оба вида. Стога ауторка предлаже да се анализа употребе глаголског вида врши кроз призму прагматичке категорије учтивости, за шта користи теорију позитивне и негативне учтивости Пенелопе Браун и Стивена Левинсона. Тај избор одражава се и на проматрану грађу, па су тако предмет анализе глаголи који означавају радњу која води ка остварењу циља, али и неограничени процеси, активности, и стања који се често срећу у етикецијским формулама. Циљ истраживања је да се кроз призму категорије учтивости провери од раније познат закључак да су глаголи свршеног вида усмерени директно на резултат радње (нпр. исказ *Откройте дверь!* изражава жељу говорника да се радња изврши при чему су све пратеће околности мање битне), док илокутивна снага глагола несвршеног вида није усмерена на резултат, већ на фазе које му претходе. Зато облик императива несвршеног вида у себи може имати супротна значења – и учтиво и неучтиво. У исказима као што су *Можете открыть окно?* и *Открывайте, пожалуйста!*, *Открывайте, открывайте!*, види се да је употреба несвршеног вида природнија. У случају употребе свршеног вида ради се о негативној или формалној учтивости, док употреба несвршеног вида упућује на истакнуту учтивост (нпр. обраћање гостима *Входите, раздевайтесь, садитесь!*), или пак, крајњу неучтивост и грубост ако је исказ упућен само једном саговорнику (*Вставайте!*). На основу анализе ауторка закључује да употреба свршеног вида у руском језику више одговара ситуацијама у којима се тежи очувању формалне дистанце међу саговорницима, док се несвршени вид пре употребљава у ситуацијама које карактерише неформалност. Зависно од тога да ли жеља у исказу одговара жељама самог адресата исказ се може схватити као изразито учтив или пак груб, који исказује нестрпљивост или инсистирање.

Исти методолошки поступак ауторка проверава и примењује при проучавању глаголског вида у облику императива и у другим словенским језицима („Aspetto verbale e cortesia linguistica nell'imperativo slavo”, стр. 33–49). Предмет истраживања је иста семантичка група глагола с циљем да се утврди својеврсна типологија употребе глаголског вида у словенском императиву. Анализа материјала западнословенских и јужнословенских језика показује да се у односу на источнословенске језике употреба несвршеног вида у императиву сматра непристојном, много је чешћа употреба свршеног вида иако он с аспекта учтивости подразумева дистанцу међу саговорницима и формалнији однос.

У наредном раду, „Вторичные видовые значения при употреблении русского императива” (стр. 51–85) описани методолошки поступак ауторка незнато проширује увођењем аспектолошких и прагматичких категорија попут дистантности/контактности и учтивости/неучтивости. Проверавајући читав низ говорних чинова, ауторка допуњава постојеће закључке о конкуренцији глаголског вида у њима. Тако истиче да се у говорном чину побуде у руском језику пре употребљава облик несвршеног вида, јер има значење позива да се приступи извршењу радње (нпр. однос исказа *Покажите документы!* и *Показывайте документы!*), док се у осталим словенским језицима у тим случајевима чешће употребљава облик свршеног вида, јер облик несвршеног вида уноси конотацију нестрпљења.

Наведени закључци о употреби вида у словенском императиву дали су добру основу за поређење са стањем у осталим језицима у којима је присутна категорија вида. Тако се у раду „Глагольный вид в греческом языке (в сопоставлении со славянскими)” (стр. 87–98) врши типолошка анализа употребе глаголског вида у савременом грчком језику у поређењу са стањем у словенским језицима. На почетку анализе ауторка јасно разграничава словенски вид, који

је морфологизован грађањем видских парњака поступком суфиксације и/или префиксације, од грчког где се ова глаголска категорија изражава мењањем презентске и аористске основе. Анализа материјала показује да се несвршени вид (одн. глагол презентске основе) може употребити само при обраћању једном лицу, те да исказу даје тон нестрпљивости. У исто време, облик свршеног вида говорници грчког језика осећају као учтивизи у бројним контекстима. Из тога следи закључак да и у грчком, као и у већини словенских језика, несвршени вид има прагматичко значење негативне учтивности везано за смањење дистанце, а не позитивне као у источнословенским језицима. На тај начин се и на примеру грчког језика потврђује прагматички механизам очувања или нарушавања дистанце заснован на употреби облика свршеног, односно несвршеног вида.

Друго поглавље окупуља пет радова из области словенске дијалектологије и проучавања језичких контаката. У уводној речи Малинка Пила и Хан Стенвијк истичу да се истраживања у овој области везују за рад Розане Бенакјо на Универзитету у Трсту где је била један од приређивача критичког издања дела И. И. Срезњевског, једног од зачетника словенске дијалектологије. Тада долази на идеју да опише савремено стање резижских дијалеката, пре свега њихове морфосинтаксичке особености сматрајући да се управо у њима види међусобни однос унутарјезичког развоја и утицаја контаката с романским ареалом. Такав приступ даје обиље језичких података, а често се у њиховој интерпретацији поред чињеница упоредно-историјске граматике користе и оне из историје или социологије.

Поглавље започиње радом „Современный резьянский диалект в северной Италии. Морфосинтаксические особенности и романо-славянская интерференция” (стр. 107–125) у коме се представљају и анализирају с тачке гледишта језичког контакта основне карактеристике резижског дијалекта. У уводу ауторка одређује резижски дијалекат као словенско, а прецизније словеначко језичко острво у Фријулској долини на граници Италије и Словеније. Оно што овај дијалекат карактерише у социолингвистичком смислу у односу на остале словеначке говоре у Италији (у Трсту и Горици) представља чињеница да је област Резије била у саставу Венецијанске републике почев од 15. века, тако да је област на економском и културном плану увек била везана за Италију, те стога данас тамошње становништво нема свест о припадности словеначком културном и језичком ареалу. Упркос томе, ради се о једном од ретких словенских микројезика који доживљава период обнове. Због специфичног географског положаја, изолованости Фријулске долине, дијалект се добро очувао, а у њему се могу пратити и језички утицај романског ареала, пре свега фријулског и италијанског језика. Из тог разлога чини се занимљивим за проучавање, поготово на морфосинтаксичком нивоу коме није посвећивано довољно пажње. Као материјал за анализу користе се текстови, које је сакупио Јан Бодуен де Куртене, затим текстови из Стенвијкове граматике резижског, а у мањој мери и материјал који је снимила сама ауторка. Као основна претпоставка у анализи послужио је став Романа Јакобсона да страни утицај може променити постојеће језичко стање само ако за то постоје предиспозиције у језику-примаоцу. Како би проверила тај став, ауторка анализира читав низ граматичких особина различитих врста речи – именица (категорију рода и броја), глагола (употребу аориста, имперфекта и плусквамперфекта), употребу клитика (посебно понављање заменица). На основу анализе ауторка закључује да је контакт с романским језичким ареалом допринео стварању одређених иновација попут понављања заменица, али да се чешће дешавало да романски утицај убрза или успори постојеће унутрашње тенденције (као што су губитак средњег рода и двојине), или је

пак помогао да се очувају одређени облици, који су се у осталим словенским језицима повукли (као што су аорист и имперфекат, мада се у резјијском користе претежно у модалном, а не временском значењу). Многе од тих појава не срећу се само у словенским језицима, те се могу сматрати и језичким универзалијама.

Рад „Употребление лексемы *ta* в пространственно-временных обстоятельствах в словенских диалектах Фриули: еще раз о славяно-романском контакте” (стр. 127–138) показује интересовање истраживача за проматрање ужих језичких појава на материјалу не само једног дијалекта. Предмет анализе је предлошко-падежна конструкција с проклитиком *ta* у значењу времена. Ауторка прати развој њене етимологије у општем словенском контексту, указује на фонетске карактеристике (пре свега на алтернацију *m : n*) и налази им паралеле у суседним словеначким дијалектима. На основу тога закључује да су словеначки дијалекти у долинама Резије, Торе и Натизоне могли да позајме из фријулског на основу фонетске блискости (резјијски *ta-na* : фризијски *là di, tal bosc*), али и семантичко-синтаксичке блискости. Сличне потврде из говора Дубровника и Боке Которске упућују да се може радити и о унутрашњем словенском развоју.

Проучавање језичких особености словеначких дијалеката добија шири типолошку црту у наредном раду кроз поређење с језиком Молишких Хрвата („Il contatto slavo-romanzo nel croato del Molise e nei dialetti sloveni del Friuli”, стр. 139–153). У уводном делу рада ауторка даје кратак социолингвистички осврт на спољашњу историју проучаваног дијалекта уз напомену да је за разлику од словеначких дијалеката који су витални, језик Молишких Хрвата угрожен. После уводних напомена ауторка посматра морфо-синтаксичке особености молишког хрватског и словеначких дијалеката (категорије граматичког рода, глаголског времена, енклитика, неких синтаксичких конструкција попут присвојног генитива) и закључује да ове две групе идиома повезује низ сличних морфо-синтаксичких особености, као и јак утицај романског језичког ареала који је у две различите географске области утицао на сличне генетске промене.

С тачке гледишта типолошког разматрања одређене граматичке категорије у различитим варијететима истог језика посебно је занимљив рад „Грамматикализация определенного и неопределенного артикля в словенском языковом ареале” (стр. 155–167). Члан као предмет проучавања у овом раду разматра се на ширем материјалу словеначких дијалеката у Италији (терског и надишког пре свега), као и на материјалу разговорног варијетета словеначког језика, а циљ није да се испита само заступљеност грамема члана у словеначком језичком ареалу, већ и да се провери улога језичког контакта у процесу граматикализације будући да су на развој поменуте категорије могли утицати фријулски, италијански и немачки језик, али и унутарсловенски језички процеси. Како би проверила дате тврдње, ауторка анализира низ истоветних примера у различитим дијалектима. На основу поређења примера ауторка дели испитиване варијетете у две групе. С једне стране, обједињује терски и надишки дијалект јер се у њима неодређени члан може користити како у неспецификацијском (нпр. у терском *Na paršla na koriera od Milana.* и *Je prišla na koriera taz Milana.* у надишком дијалекту), тако и у спецификацијском значењу (нпр. *Lev je na divčiana.* *Dan pametan otrok u ne laže.* у терском и *Lev je (d)na žvina.* *An pridan otrok ne laže.* у надишком). С друге стране, у разговорном варијетету словеначког језика неодређени члан може имати само спецификацијско значење, али не и неспецификацијско (уп.: *Je prišel en avtobus iz Luksemburga.* Али: *Lev je Ø žival.* *Ø Priden otrok ne laže.*). На основу анализе употребе члана у словеначком језичком ареалу ауторка потврђује хипотезу да граматикализација неодређеног члана у словенским језицима није тако хомогена и компактна као што је случај с одређеним чланом. Узрок томе може бити

да је то битно каснији процес у односу на граматикализацију одређеног члана. Такође, ауторка износи закључак да језички контакт игра важну улогу у процесу граматикализације. Терски и надишки дијалект чувају обе употребе члана услед јаког контакта с романским језичким ареалом, док је разговорни словеначки језик далеко од те зоне и у њему се граматикализација неодређеног члана за сада зауставила у првој фази (значење јединичности прелази из асерције у пресупозицију, док у асерцији постоји неодређеност), као што је случај у македонском, српском и пољском у којима је забележен сличан процес.

Последњи рад у овом поглављу, „Интеграция заимствованных глаголов в славянскую видовую систему: резьянский диалект” (стр. 169–181), обједињује проучавање словенских микројезика на Апенинском полуострву с већ поменутом сфером интересовања Розане Бенакјо – глаголским видом. Циљ истраживања је да допринесе познавању процеса интеграције глаголских позајмљеница у словенски видски систем на материјалу резижског дијалекта словеначког језика. Како би испитала дату појаву, ауторка анализира глаголе из три лексичке групе – исконско словенске лексике, позајмљеница из романских језика (италијанског и фријулског) и из немачког језика. Глаголи који припадају исконској словенској лексици показују опште принципе глаголске деривације који важе за већину словенских језика, па је тако најдоминантнији тип грађења парњака свршеног вида префиксација (нпр. *pisat/napisat, pēt/zapēt*). Као и у неким другим словенским језицима, глаголи могу градити секундарне деривате несвршеног вида за шта се у резижском дијалекту користи суфикс *-üva-* (нпр. *delat-zdelat-zdiliüwat*). Позајмљенице пак показују другачију морфолошку структуру. Глаголи пореклом из романских језика парњаке несвршеног вида граде помоћу суфикса (нпр. *priparät-priparawat* од италијанског *preparare* или *binidyт-binidiüwat* од италијанског *bendire*). Глаголске лексеме германског порекла по морфолошкој структури ближе су оне словенским, јер видске парњаке свршеног вида граде помоћу префикса (нпр. *barbat/wbarbat, špegat/pošpegat*). С једне стране, ауторка то објашњава чињеницом да су позајмљенице из немачког језика старијег порекла од оних романских, те су имале више времена да се адаптирају према систему језика-примаоца, а с друге стране, тиме да префиксација као творбени тип није стран ни германском ареалу. Дата слика образовања глаголског вида код позајмљених глагола у резижском поклапа се са ситуацијом и у осталим словенским микројезицима на словенском ободу попут језика Молишких Словена.

Последње поглавље у зборнику окупља истраживања дијахронијског усмерења. У уводној речи за ово поглавље Луиса Руволето истиче да интересовање за ову област лингвистичких истраживања Розана Бенакјо негује још од студентских дана под утицајем свог учитеља, чувеног италијанског слависте Наталина Радовича, под чијим је менторством одбранила дисертацију посвећену дијалозима у Чеховљевим драмама. Током даљег академског рада предмет интересовања и методолошки оквири дијахронијских истраживања ауторке су се ширили, али се она увек трудила да закључке својих истраживања доведе у везу са синхронијским подацима, поготово када се ради о глаголском виду и прагматичкој категорији учтивости.

Радови у овом поглављу тематски се могу поделити у две групе – они посвећени проблему појаве употребе учтивног *Вы* у руском језику 18. века и проблему словенских клитика. У првом раду, „L’uso del *ly* reverenziale nella *Povest’ o Frole Skobeeve*; a proposito del problema della datazione” (стр. 193–208) анализа употребе ове заменице служи као лингвистички инструмент за прецизније одређење времена настанка ове повести. На почетку рада аутор-

ка наводи супротстављене ставове о могућем времену њеног настанка и истиче да аргументи који смештају настанак ове повести у 17. век нису довољно убедљиви, а томе у прилог придодаје и своју аргументацију. Наиме, заменица *Вы* у функцији персирања не среће се 17. веку, већ у живу употребу улази на самом почетку наредног века. *Повест о Фролу Скобејеву* даје доста примера колебања у употреби ове заменице када се користи с глаголом у једнини (нпр. *Господин Скомрахов, не по заслугам моим ко мне милость казать изволишь, для того, что моей услуги к вам никакой не находится.*), иако се срећу и примери с глаголом у множини (*По приказу вашему отпущена к сестре вашей в монастырь.*). На основу ширег контекста у којима се срећу примери ауторка издваја два правца развоја учтивог *Вы*: један је симетрични, где ову заменицу користе у међусобном ословљавању предстаници виших друштвених сталежа, а други је асиметричан, где се заменица користи при обраћању представнику из вишег сталежа и као такав представља образац западне учтивости који се у Русији користи од времена реформи Петра I, у првој и другој деценији 18. века. На тај начин овај рад осим историји руског језика даје шири филолошки допринос у проучавању развоја старије руске књижевности и жанра приповетке.

Предмет истраживања у другом раду посвећеном овој проблематици („Новый тип человеческих отношений: обращение на *Вы* в петровскую эпоху” (стр. 243–251)) представљају писма руске аристократије за време Петра I. Употреба заменице *Вы* у њима се пореди са писмима странаца, који су живели у Русији, упућених цару, а повремено се дају у паралеле с употребом ове заменице у појединим књижевним делима (*Повесть о российском матросе Василии, Повесть о российской кавалере Александре*). Ако је крајем 17. века у писмима руских аристократа цару преовладала заменица *ты*, а *вы* било карактеристика стране етикеције, до краја друге деценије 18. века употреба заменице *Вы* шири се и међу руском аристократијом. Узрок томе ауторка види не само у језичкој моди, већ и у ширем социолингвистичком контексту епохе. Реформе Петра I изазвале су радикалне промене у руском друштву и култури прве четвртине 18. века. Једна од важних промена било је доношење Табеле рангова 1722. године, што је довело до појаве појмова попут каријере, заслуга, личног талента и слабљења осећања припадности одређеном племићком роду. То се одразило у потреби говорника да заштити самог себе од конкуренције, а један од начина да се то постигне на комуникативном плану био је да се успостави дистанца међу саговорницима, чему је у вишим слојевима друштва и служила симетрична употреба личне заменице *Вы*.

Друга два рада из овог поглавља су посвећена проблематици заменичких клитика у словенским језицима, пре свега у јужнословенским. У раду „I pronomi cliticici nelle lingue slave dell'area balcanica” (стр. 209–224) ауторка посматра заменичке клитике у западним и јужним словенским језицима у светлу Вакернагеловог закона, на основу чега у посебну групу анализе издваја примере употребе ових облика у бугарском и македонском језику. На основу разлика у редоследу елемената у ова два језика (нпр. буг. *Чети го./мак. Го гледам.*) ауторка изводи аналогију с употребом сличних облика у развоју романских језика, из чега изводи занимљив типолошки закључак да стање у савременом бугарском језику одражава ранији стадијум у развоју романских језика, док стање у македонском одговара стању у савременим језицима из исте породице. На крају рада истиче да није продуктивно говорити о романском утицају на ова два језика (кроз румунски језик у балканском језичком савезу), већ будуће истраживаче усмерава на пут испитивања типолошке блискости између романских и словенских језика на Балкану.

Проблему клитика може се придружити и рад „A proposito dell'articolo determinativo in sloveno: la testimonianza del *Catechismo resiano* dell Settecento”

(стр. 225–242) будући да је облик одређеног члана у словеначком заснован на клитичком облику показне заменице *te, ta, to; ti/te*, одн. *jté, jtá, jtó; jti/jtə²* у резидијском дијалекту, који заправо представља предмет овог испитивања. На почетку рада наводе се основне претпоставке о настанку и развоју словеначког члана, а посебан осврт даје се на могући немачки или мање вероватни романски утицај на настанак ове категорије. Желећи да додатно осветли дато питање, ауторка анализира особености употребе показних заменица уз именичке синтагме у једном фријулском катехизису из 18. века. На основу анализе бројних примера, ауторка примећује извесни романски утицај, али су у тексту преовлађујући они примери који сведоче о употреби члана својственој словеначком ареалу у целини, из чега следи закључак да нема већих разлика у односу на остале словеначке дијалекте и књижевни језик тог периода. У контексту дискусије о пореклу словеначког члана ауторка истиче да се пре ради о паралелном развоју с другим индоевропским и словенским језицима који су развили ову категорију, а не о страном утицају.

Последњи рад у овом поглављу – „Un nuovo contributo allo studio dei cliticci in ambito slavo” (стр. 253–264), представља заправо детаљан приказ монографије *Древнерусские энклитики* А. А. Зализњака. Представљање закључака и значаја монографије у појединим деловима ауторка допуњује и својим запажањима на основу типолошких истраживања словенских и романских клитика и поменутих проучавања ових облика у бугарском и македонском језику.

На крају зборника налази се библиографија радова Розане Бенакјо објављених у периоду од 1977. до 2019. године (стр. 265–271), а затим следи *Tabula gratulatoria*.

Радови заступљени у зборнику представљају Розану Бенакјо као лингвисту изузетно широког круга интересовања који чине различита питања из области језичке дијакроније и контакта, словенске дијалектологије, глаголског вида и шире схваћене семантике словенског глагола. Истраживања из свих наведених области карактерише изузетно добро познавање литературе о проучаваним феноменима у чији контекст ауторка увек прецизно смешта свој предмет истраживања приступајући му са завидном теоријско-методолошком поткованости. Проучавање словенских микројезика на тлу Италије може се сагледати и у ширем контексту лингвистичке екологије јер се њима Розана Бенакјо убројала у оне лингвисте који нису заборавили да својим истраживањима осветле микројезике и дијалекте с њима блиских подручја. Тиме је уједно показала да се значајне типолошке особености и општа питања функционисања језика и развоја његових категорија могу успешно испитивати и на њиховом материјалу. Зато желимо да се придружимо приређивачима зборника у њиховим честиткама и речима захвалности Розани Бенакјо и пожелимо уваженој професорки да својим истраживањима и даље множи, умножава и умножи знања о словенским језицима на благо целокупне лингвистичке славистике.

Стефан Д. Милошевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
stefan.milosevic@fil.bg.ac.rs